

MARTA GRESZATA

ANALIZA PORÓWNAWCZA
NORM DOTYCZĄCYCH POSTĘPOWANIA
O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA
W KODEKSIE PRAWA KANONICZNEGO
I KODEKSIE KANONÓW KOŚCIOŁÓW WSCHODNICH

1. WSTĘP

Przekonanie, że przepisy dotyczące procesów małżeńskich w Kodeksie Prawa Kanonicznego (CIC) i Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich (CCEO) są bardzo podobne, jest dość powszechne. Faktem jest, że są one do siebie podobne, ale nie są identyczne, dlatego też zasadne wydaje się bliższe przyjrzenie się tym normom w obu kodeksach, z uwzględnieniem najnowszej instrukcji do spraw o nieważność małżeństwa z 8 lutego 2005 roku *Dignitas Connubii* (DC). Na początku zdecydowanie należy podkreślić, że normy dotyczące procesów małżeńskich w Kodeksie Prawa Kanonicznego i Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich są do siebie zbliżone, jednakże zawierają pewne różnice, które można podzielić na kilka zasadniczych grup: kanony brzmiące identycznie, kanony różniące się od siebie nieistotnie, kanony różniące się od siebie ze względu na odmienną strukturę ustrojową hierarchicznych, kanony o drugorzędnych różnicach merytorycznych i kanony o istotnych różnicach merytorycznych.

2. KANONY BRZMIĄCE IDENTYCZNIE

Do tej grupy zalicza się te kanony, które w Kodeksie Prawa Kanonicznego i Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich brzmią identycznie jest ich dwanaście: CIC c. 1674 – CCEO c. 1360, CIC c. 1675 – CCEO c. 1361, CIC c. 1676 – CCEO c. 1362, CIC c. 1677 – CCEO c. 1363, CIC c. 1678 – CCEO c. 1364, CIC c. 1679 – CCEO c. 1365, CIC c. 1680 – CCEO c. 1366, CIC c. 1683 – CCEO c. 1369, CIC c. 1689 – CCEO c. 1377, CIC c. 1694 – CCEO c. 1380, CIC c. 1695 – CCEO c. 1381, CIC c. 1707 § 1 – CCEO c. 1383 § 1.

W tym zbiorze kanonów mamy do czynienia z takimi normami Kodeksu Prawa Kanonicznego, którym odpowiadają przepisy Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich brzmiące w obu kodyfikacjach identycznie, niczym się nie różniące.

3. KANONY RÓŻNIĄCE SIĘ OD SIEBIE NIEISTOTNIE

Do tej grupy można zaliczyć osiem kanonów, które od strony brzmieniowej co prawda różnią się od siebie, ale różnica ta nie wpływa na merytoryczną treść kanonów i dlatego w istocie nie różnią się one.

1. CIC c. 1673 – CCEO c. 1359. W sprawach o nieważność małżeństwa, które nie są zarezerwowane dla Stolicy Apostolskiej, właściwy jest trybunał miejsca, na którym faktycznie trzeba będzie zbierać większość dowodów, jeśli wyrazi na to zgodę wikariusz sądowy właściwy dla stałego zamieszkania strony pozwanej. Według Kodeksu Prawa Kanonicznego wikariusz sądowy stałego zamieszkania strony pozwanej powinien ją wcześniej zapytać, czy nie zgłasza ona czegoś, co należałoby wyłączyć, według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich wikariusz sądowy stałego zamieszkania strony pozwanej ją wysłuchuje¹. Jednakże bez względu na to, czy należy zapytać stronę o to, czy czegoś nie zgłasza, czy też tylko ją wysłuchać, zamysłem Prawodawcy w tej normie jest uprawnienie strony pozwanej do wypowiedzenia się

¹ CIC c. 1673 4°: „In causis de matrimonii nullitate, quae non sint Sedi Apostolicae reservatae, competentia sunt tribunal loci in quo de facto colligendae sunt pleraeque probationes, dummodo accedat consensus Vicarii iudicialis domicilii partis conventae, qui prius ipsam interroget, num quid excipiendum habeat”; por. CCEO c. 1359 4°: „In causis de matrimonii nullitate, quae non sunt Sedi Apostolicae reservatae, competentia sunt tribunal loci, ubi de facto colligendae sunt pleraeque probationes, dummodo Vicarius iudicialis domicilii partis conventae ea audita consentiat”.

w kwestii tej właściwości sądowej². Warto zauważyć, że w Instrukcji *Dignitas Connubii* w analogicznej normie jest mowa o wikariuszu sądowym stałego miejsca zamieszkania strony pozwanej, który powinien ją zapytać, czy ma jakąś kwestię, którą należałoby wyłączyć³, co jest bardziej zbliżone do brzmienia treści kanonu Kodeksu Prawa Kanonicznego.

2. CIC c. 1681 – CCEO c. 1367. W Kodeksie Prawa Kanonicznego znajduje się określenie „dyspensa *super rato*”, w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich zaś – „dyspensa od małżeństwa sakramentalnego nie dopełnionego”⁴. Zatem w przypadku Kodeksu Prawa Kanonicznego mamy do czynienia ze skrótowym określeniem tego, co w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich jest przedstawione w pełnej formie brzmieniowej. W każdym z tych przypadków chodzi jednak o tę samą instytucję, jaką jest dyspensa od małżeństwa ważnie zawartego a niedopełnionego.

3. CIC c. 1682 – CCEO c. 1368. W Kodeksie Prawa Kanonicznego jest zapisane: „na nowym stopniu sądu”, w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich zaś – „na drugim stopniu sądu”⁵, trybunał apelacyjny potwierdza wyrok za nieważnością małżeństwa albo dopuszcza sprawę do zwyczajnego rozpatrzenia. Bez względu jednak na to, czy chodzi o nowy stopień, czy też o drugi stopień trybunału, to zamysłem Prawodawcy jest podkreślenie, że chodzi o kolejny, następujący po pierwszym, stopień trybunału⁶. W Instrukcji *Dignitas Connubii*, podobnie jak w Kodeksie Prawa Kanonicznego, odnajdujemy określenie „na nowym stopniu”⁷.

4. CIC c. 1686 – CCEO c. 1372 § 1. W Kodeksie Prawa Kanonicznego mamy do czynienia z powołaniem się na przepis kanonu 1677, czego nie ma w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich. Ponadto w Kodeksie Prawa Kanonicznego jest brak formy prawnej, a w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich jest brak przepisanej prawem formy zawarcia małżeństwa⁸.

² *Commento al Codice di Diritto Canonico*, a cura di P. V. Pinto, Città del Vaticano, s. 962-963.

³ DC art. 10 § 1 4°.

⁴ CIC c. 1681: „[...] dispensatione super rato [...]”; por. CCEO c. 1367: „[...] matrimonii sacramentalis non consummati [...]”.

⁵ CIC c. 1682 § 2: „[...] novi gradus causam admittat”; por. CCEO c. 1368 § 2: „[...] secundi gradus iudicii admittat”.

⁶ *Commento al Codice di Diritto Canonico*, s. 969-970.

⁷ DC art. 265 § 1.

⁸ CIC c. 1686: „Recepta petitione ad normam can. 1677 proposita [...] vel de defectu legitimae formae [...]”; por. CCEO c. 1372 § 1: „[...] vel de defectu formae celebrationis matrimonii [...]”.

Należy jednak zauważyć, że bez względu na to, czy chodzi o brak formy prawnej, czy też o brak przepisanej prawem formy zawarcia małżeństwa, to przecież chodzi o tę samą rzeczywistość prawną. W Instrukcji *Dignitas Connubii* ponownie mamy do czynienia z powrotem do brzmienia normy kanonu Kodeksu Prawa Kanonicznego⁹.

5. CIC c. 1687 – CCEO c. 1373. Według Kodeksu Prawa Kanonicznego przeciwko takiemu orzeczeniu, a według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich przeciwko wyrokowi, o czym mowa w kanonie 1372 § 1¹⁰, obrońca węzła musi apelować do sądu drugiej instancji. W Kodeksie Prawa Kanonicznego mamy więc szerokie określenie, jakim jest orzeczenie, w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich zaś znajdujemy bardzo ściśle określenie, jakim jest wyrok, o którym mowa w 1372 § 1 jako właśnie o orzeczeniu. W Instrukcji *Dignitas Connubii* Prawodawca powraca do określenia „orzeczenie”¹¹, czyli tak jak ma to miejsce w Kodeksie Prawa Kanonicznego.

6. CIC c. 1688 – CCEO c. 1374. Sędzia drugiej instancji, z udziałem obrońcy węzła i po wysłuchaniu stron, powinien rozstrzygnąć, według Kodeksu Prawa Kanonicznego – tym samym sposobem, o którym mowa w kanonie 1686, w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich zaś nie uwzględniono tego kanonu¹². W Kodeksie Prawa Kanonicznego wskazany jest więc sposób postępowania według kanonu 1686, czego nie ma w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich. W *Dignitas Connubii*, podobnie jak w Kodeksie Prawa Kanonicznego, jest odwołanie się do normy odpowiedniego artykułu, a jest nim artykuł 295¹³.

7. CIC c. 1690 – CCEO c. 1375. Według Kodeksu Prawa Kanonicznego ustnym procesem spornym, natomiast według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich sumarycznym procesem spornym nie mogą być rozpatrywane sprawy dotyczące orzeczenia nieważności małżeństwa¹⁴. To, co w Kodeksie

⁹ DC art. 295.

¹⁰ CIC c. 1687 § 1: „Adversus hanc declarationem [...]”; por. CCEO c. 1373 § 1: „A sententia [...]”.

¹¹ DC art. 298 § 1.

¹² CIC c. 1688: „[...] decernet eodem modo, de quo in can. 1686 [...]”; por. CCEO c. 1374: „[...] decernat [...]”.

¹³ DC art. 299.

¹⁴ CIC c. 1690: „Causae ad matrimonii nullitatem declarandam nequeunt processu contentioso orali tractari”; por. CCEO c. 1375: „Causae ad matrimonii nullitatem declarandam non possunt iudicio contentioso summario tractari”.

Prawa Kanonicznego jest ustnym procesem spornym, w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich jest sumarycznym procesem ustnym, ale z całą pewnością w obu przypadkach chodzi o ten sam typ procesu. W *Dignitas Conubii* Prawodawca, identycznie jak w Kodeksie Prawa Kanonicznego, korzysta z określenia „proces ustny”¹⁵.

8. CIC c. 1693 § 2 – CCEO c. 1379 § 2. Według Kodeksu Prawa Kanonicznego trybunał drugiego stopnia powinien postępować zgodnie z postanowieniem kanonu 1682 § 2, z zachowaniem przepisów, które należy zachować, według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich zaś trybunał drugiego stopnia, po wysłuchaniu stron, powinien swoim dekretem albo potwierdzić powziętą decyzję, albo sprawę przekazać sądowi drugiej instancji do zwyczajnego postępowania¹⁶. To, co w Kodeksie Prawa Kanonicznego skrótowo zostało zapisane: „zgodnie z kanonem 1682 § 2”, w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich jest wyjaśnione bardzo szczegółowo, ale to właśnie stanowi treść kanonu 1682 § 2.

W tej grupie znajdują się więc kanony o pewnych różnicach: zapytać stronę o to, czy czegoś nie zgłasza, lub należy jej wysłuchać; *dyspensa super rato* lub dyspensa od małżeństwa sakramentalnego nie dopełnionego; na nowym stopniu sądu lub na drugim stopniu sądu; powołanie się na przepis kanonu 1677 lub nie; brak formy prawnej lub brak przepisanej prawem formy zawarcia małżeństwa; przeciwko takiemu orzeczeniu lub przeciwko wyrokowi, o którym w kanonie 1372 § 1; tym samym sposobem, o którym mowa w kanonie 1686, lub nie; ustnym procesem spornym lub sumarycznym procesem spornym; trybunał drugiego stopnia powinien postępować zgodnie z postanowieniem kanonu 1682 § 2, z zachowaniem przepisów, które należy zachować, lub trybunał drugiego stopnia, po wysłuchaniu stron, powinien swoim dekretem albo potwierdzić powziętą decyzję, albo sprawę przekazać sądowi drugiej instancji do zwyczajnego postępowania. Nie są to jednak różnice, które mają jakikolwiek wpływ na akty procesowe wynikające z tych norm. Są to jedynie różnice redakcyjne, nazywające nieco inaczej tę samą rzeczywistość prawną lub w jednym przypadku powołujące się na kanon, a w drugim przywołujące treść tego kanonu.

¹⁵ DC art. 6.

¹⁶ CIC c. 1693 § 2: „Si processus contentiosus ordinarius adhibitus sit et appellatio proponatur, tribunal secundi gradus ad normam can. 1682, § 2 procedat, servatis servandis”; por. CCEO c. 1379 § 2: „Si iudicium contentiosum ordinarium adhibitum est et appellatio interponitur, tribunal secundi gradus auditis partibus suo decreto vel decisionem continenter confirmet vel causam ad ordinarium examen secundi gradus iudicii admittat”.

4. KANONY RÓŻNIĄCE SIĘ OD SIEBIE ZE WZGLĘDU NA ODMIENNOŚĆ USTROJÓW HIERARCHICZNYCH KOŚCIOŁÓW

W tej grupie mieści się siedem kanonów, które różni od siebie to, co stanowi jednocześnie różnicę w ustroju hierarchicznym Kościoła katolickiego i Kościołów wschodnich. I nie chodzi tu tylko o odmiennosc nazw urzędów, bowiem idą za tym różne zakresy władzy, które wynikają właśnie z różnych urzędów obu Kościołów.

1. CIC c. 1681 – CCEO c. 1367¹⁷. W Kodeksie Prawa Kanonicznego mamy zapisane: „biskup diecezjalny, który stoi na czele diecezji”¹⁸, a w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich – „biskup eparchialny, który stoi na czele eparchii”¹⁹.

2. CIC c. 1684 – CCEO c. 1370²⁰. W Kodeksie Prawa Kanonicznego jest mowa o ordynariuszu miejsca, o którym w kanonie 134²¹, a w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich – o hierarsze miejsca, o którym w kanonie 984²².

3. CIC c. 1685 – CCEO c. 1371²³. W Kodeksie Prawa Kanonicznego jest użyte określenie „ordynariusz miejsca”, w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich zaś – „hierarcha miejsca”.

4. CIC c. 1692 § 2 – CCEO c. 1378 § 2²⁴. W Kodeksie Prawa Kanonicznego mieści się określenie: „biskup diecezjalny pobytu małżonków”, w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich – „biskup eparchialny pobytu małżonków”.

¹⁷ CIC c. 1681: „[...] Episcopi”; por. CCEO c. 1367: „[...] Episcopi eparchialis”.

¹⁸ L. A d a m o w i c z, *Wprowadzenie do prawa o sakramentach świętych*, Lublin 1999, s. 269.

¹⁹ Tamże.

²⁰ CIC c. 1684 § 1: „[...] Ordinario loci [...]”; por. CCEO c. 1370 § 1: „[...] Hierarcha loci [...]”.

²¹ Więcej na temat biskupa diecezjalnego zob. w: *Commento al Codice di Diritto Canonico*, s. 81-82.

²² Więcej na temat hierarchy miejsca w *Commento al Codice dei Canoni delle Chiese Orientali*, a cura di P. V. Pinto, Città del Vaticano 2001, s. 828-829.

²³ CIC c. 1685: „[...] Ordinario loci [...]”; por. CCEO c. 1371: „[...] Hierarchae loci [...]”.

²⁴ CIC c. 1692 § 2: „[...] Episcopus dioecesis [...]”; por. CCEO c. 1378 § 2: „[...] Episcopus eparchialis [...]”.

5. CIC c. 1692 § 3 – CCEO c. 1378 § 3²⁵. W Kodeksie Prawa Kanonicznego jest zapisane: „zachowując przepis § 2”, w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich – „za zezwoleniem biskupa eparchialnego”. W § 2 Kodeksu Prawa Kanonicznego jest mowa o rozważeniu decyzji przez biskupa diecezjalnego, a więc to samo, co zostało wprost wpisane w § 3 Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich, czyli o zezwoleniu biskupa eparchialnego.

6. CIC c. 1707 § 2 – CCEO c. 1383 § 2²⁶. W Kodeksie Prawa Kanonicznego czytamy, że biskup diecezjalny, zaś w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich, że biskup eparchialny może wydać deklarację.

7. CIC c. 1707 § 3 – CCEO c. 1383 § 3²⁷. Według Kodeksu Prawa Kanonicznego w wypadkach niepewnych i skomplikowanych biskup powinien zasięgnąć rady Stolicy Apostolskiej, według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich – biskup eparchialny, wykonując swoją władzę w granicach terytorium Kościoła patriarchalnego, powinien zasięgnąć rady Patriarchy²⁸, pozostali zaś biskupi eparchialni powinni zasięgnąć rady Stolicy Apostolskiej.

Kanony mieszczące się w tej grupie są identyczne, a to, co je różni, można by nazwać jedynie różnicami redakcyjnymi, ale ze względu na nieco inny zakres urzędów hierarchicznych, które w tych normach występują, zasadne jest wyodrębnienie takiej właśnie grupy.

5. KANONY O DRUGORZĘDNYCH RÓŻNICACH MERYTORYCZNYCH

Grupę tę stanowi sześć kanonów, które zawierają już pewne różnice o takim charakterze merytorycznym, iż ma to wpływ na treść kanonów i jest wykładnią istotnej różnorodności kanonów łacińskich i wschodnich.

1. CIC c. 1671 – c. CCEO 1357. W Kodeksie Prawa Kanonicznego jest napisane: „sprawy małżeńskie ochrzczonych”, w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich z kolei – „jakakolwiek sprawa małżeńska ochrzczonego”;

²⁵ CIC c. 1692 § 3: „[...] servato praescripto § 2 [...]”; por. CCEO c. 1378 § 3: „[...] Episcopi eparchialis [...]”.

²⁶ CIC c. 1707 § 2: „[...] Episcopo dioecesano [...]”; por. CCEO c. 1383 § 2: „[...] Episcopo eparchiali [...]”.

²⁷ CIC c. 1707 § 3: „[...] Episcopus Sedem Apostolicam consulat”; por. CCEO c. 1383 § 3: „[...] Episcopus eparchialis intra fines territorii Ecclesiae patriarchalis potestatem suam exercens consulat Patriarcham; ceteri Episcopi eparchiales vero Sedem Apostolicam consulant”.

²⁸ L. A d a m o w i c z, *Wprowadzenie do prawa o sakramentach świętych*, Lublin 1999, s. 273.

według Kodeksu Prawa Kanonicznego należą, na podstawie prawa własnego, do sędziego kościelnego, według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich należy, na podstawie prawa własnego, do Kościoła²⁹. Kodeks Prawa Kanonicznego mówi więc o osobie sędziego kościelnego, a Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich – o Kościele, i chociaż oczywiste jest, że Kościół ma własne mechanizmy działania, jakimi są na przykład sądy i sędziowie kościelni, to jednak wskazanie w Kodeksie Prawa Kanonicznego na sędziego kościelnego jest skierowaniem wprost spraw małżeńskich do rozpatrywania przez sądownictwo kościelne³⁰. W Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich jest zamieszczona szeroka interpretacja, jaką stanowi skierowanie sprawy małżeńskiej w ogóle do Kościoła, który może ją przekazać do działania sądowego lub administracyjnego. W najnowszej Instrukcji do spraw o nieważność małżeństwa *Dignitas Connubii* Prawodawca powraca do brzmienia treści tej normy, tak jak ma to miejsce w Kodeksie Prawa Kanonicznego³¹.

2. CIC c. 1672 – CCEO c. 1358. Według Kodeksu Prawa Kanonicznego sprawy dotyczące czysto cywilnych skutków małżeństwa należą do władzy świeckiej, chyba że prawo partykularne stanowi inaczej; według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich, jeśli są to sprawy główne, należą do sądu cywilnego. Jeżeli te sprawy są traktowane wпадkowo i dodatkowo, to mogą być rozpatrywane i rozstrzygane przez sędziego kościelnego (Kodeks Prawa Kanonicznego) oraz przez sędziego kościelnego i sąd kościelny mocą jego władzy własnej Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich³². Norma Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich w omawianej kwestii jest bardziej szczegółowa, gdyż mówi wprost o sprawie głównej, co w Kodeksie Prawa Kanonicznego pozostaje jedynie w domyśle. Ponadto, jeśli są to sprawy wпадkowe, to mogą być rozpatrywane, według Kodeksu Prawa Kanonicznego, przez sędziego kościelnego, według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschod-

²⁹ CIC c. 1671: „Causae matrimoniales baptizatorum iure proprio ad iudicem ecclesiasticum spectant”; por. CCEO c. 1357: „Quaelibet causa matrimonialis baptizati iure proprio ad Ecclesiam spectat”.

³⁰ P. V. P i n t o, *I processi nel Codice di Diritto Canonico*, Città del Vaticano 1993, s. 481-483.

³¹ DC art. 3 § 1.

³² CIC c. 1672: „Causae de effectibus matrimonii mere civilibus pertinent ad civilem magistratum, nisi ius particulare statuat easdem causas, si incidenter et accessorie agantur, posse a iudice ecclesiastico cognosci ac definiri”; por. CCEO c. 1358: „Firmis, ubi vigent, Statutis personalibus causae de effectibus mere civilibus matrimonii, si principaliter aguntur, pertinent ad iudicem civilem, sed, si incidenter et accessorie, possunt etiam a iudice ecclesiastico ex propria auctoritate cognosci ac definiri”.

nich zaś – przez sąd kościelny mocą jego własnej władzy. W tym przypadku również Instrukcja *Dignitas Connubii* powraca w swoim unormowaniu do treści kanonu Kodeksu Prawa Kanonicznego³³.

3. CIC c. 1691 – CCEO c. 1376. W pozostałych kwestiach dotyczących sposobu postępowania należy stosować, jeśli nie sprzeciwia się temu natura rzeczy, kanony o procesie w ogólności i o zwyczajnym procesie spornym z zachowaniem norm specjalnych co do spraw o stanie osób i spraw odnoszących się do dobra publicznego (Kodeks Prawa Kanonicznego), zaś według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich – z zachowaniem norm specjalnych co do spraw odnoszących się do dobra publicznego³⁴. W przypadku Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich nie zostały wyszczególnione normy o stanie osób, a przecież nie jest tak, że wszystkie sprawy odnoszące się do dobra publicznego Kościoła jednocześnie są normami o stanie osób³⁵.

4. CIC c. 1692 § 1 – CCEO c. 1378 § 1. W Kodeksie Prawa Kanonicznego jest mowa o „separacji osobowej małżonków ochrzczonych”, a w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich – o „separacji osobowej małżonków”³⁶. W Kodeksie Prawa Kanonicznego chodzi więc o małżonków ochrzczonych, w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich – o małżonków, ale w tym miejscu należy odwołać się do kanonu wstępnego 1357, który mówi o tym, że wszystkie przepisy CCEO odnoszą się do osób ochrzczonych, nie ma więc konieczności powtarzania tej informacji. Ale być może wprowadzenie w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich określenia „separacja osobowa małżonków” sugeruje, że te postępowania w prawie Kościołów wschodnich nie są zarezerwowane tylko dla ochrzczonych.

³³ DC art. 3 § 3.

³⁴ CIC c. 1691: „In ceteris quae ad rationem procedendi attinent, applicandi sunt, nisi rei natura obstet, canones de iudiciis in genere et de iudicio contentioso ordinario, servatis specialibus normis circa causas de statu personarum et causas ad bonum publicum spectantes”; por. CCEO c. 1376: „In ceteris, quae ad rationem procedendi attinent, applicandi sunt, nisi rei natura obstet, canones de iudiciis in genere et de iudicio contentioso ordinario servatis normis specialibus de causis, quae ad bonum publicum spectant”.

³⁵ P. V. P i n t o, *I processi nel Codice di Diritto Canonico*, Città del Vaticano 1993, s. 548-549.

³⁶ CIC c. 1692 § 1: „Separatio personalis coniugum baptizatorum, nisi aliter pro locis particularibus legitime provisum sit, decerni potest Episcopi dioecesiani decreto vel iudicis sententia ad normam canonum qui sequuntur”; por. CCEO c. 1378 § 1: „Separatio personalis coniugum, nisi aliter pro locis particularibus legitime provisum est, decerni potest decreto Episcopi eparchialis vel sententia iudicis”.

5. CIC c. 1693 § 1 – CCEO c. 1379 § 1. Jeśli któraś ze stron lub rzecznik sprawiedliwości nie poproszą o zwyczajny proces sporny, należy zastosować ustny proces sporny (Kodeks Prawa Kanonicznego); zaś jeśli któraś ze stron nie poprosi o zwyczajny proces sporny, należy zastosować sumaryczny proces sporny (Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich)³⁷. W Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich nie ma więc mowy o rzeczniku sprawiedliwości, z czego wynika, że w tym przypadku rzecznik sprawiedliwości nie może prosić o zwyczajny proces sporny, chyba że ogólne określenie „strony” potraktuje się jako mieszczące w sobie również rzecznika sprawiedliwości³⁸.

6. CIC c. 1696 – CCEO c. 1382. W Kodeksie Prawa Kanonicznego jest zapis, że sprawy o separację małżonków dotyczą także dobra publicznego, dlatego też zawsze powinien brać w nich udział rzecznik sprawiedliwości. W Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich zaś – że w sprawach o separację małżonków powinien brać udział rzecznik sprawiedliwości³⁹, nie ma więc mowy o tym, że sprawy o separację dotyczą dobra publicznego, ale zarówno w jednym, jak i w drugim Kodeksie jest mowa o udziale rzecznika sprawiedliwości, co wskazuje na to, że sprawy te dotyczą dobra publicznego Kościoła. Mogą jednak być takie sprawy, w których bierze udział rzecznik sprawiedliwości, a nie dotyczą one dobra publicznego Kościoła⁴⁰.

W tej grupie znajdują się kanony, które różnią się od siebie merytorycznie w taki sposób, że nie ma to bezpośrednio wpływu na przebieg procesu, ale może mieć jakiś wpływ na konkretny akt procesowy, który przecież współtworzy proces. Można więc powiedzieć, iż taka różnica merytoryczna ma pośredni wpływ na toczący się proces. Może tak się zdarzyć w konkretnych sytuacjach: sprawy małżeńskie ochrzczonej kierowane do sędziego kościelnego lub jakakolwiek sprawa małżeńska ochrzczonego należy do Kościoła; sprawy dotyczące czysto cywilnych skutków małżeństwa należą do władzy świeckiej, chyba że prawo partykularne stanowi inaczej lub sprawy dotyczące

³⁷ CIC c. 1693 § 1: „Nisi qua pars vel promotor iustitiae processum contentiosum ordinarium petant, processus contentiosus oralis adhibeatur”; por. CCEO c. 1379 § 1: „Nisi qua pars iudicium contentiosum ordinarium petit, iudicium contentiosum summarium adhibeatur”.

³⁸ Por. A. D z i ę g a, *Strony sporu w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, Warszawa 1994, s. 102-110.

³⁹ CIC c. 1696: „Causae de coniugum separatione ad publicum quoque bonum spectant; ideoque iis interesse semper debet promotor iustitiae, ad normam can. 1433”; por. CCEO c. 1382: „Causis de coniugum separatione interesse debet promotor iustitiae ad normam can. 1097”.

⁴⁰ Por. D z i ę g a, *Strony sporu w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, Warszawa 1994, s. 102-110.

czysto cywilnych skutków małżeństwa, jeśli są to sprawy główne, należą do sądu cywilnego. Jeśli te sprawy są traktowane wpadkowo i dodatkowo, to mogą być rozpatrywane i rozstrzygane przez sędziego kościelnego lub także przez sąd kościelny mocą jego władzy własnej, z zachowaniem norm specjalnych co do spraw o stanie osób i spraw odnoszących się do dobra publicznego lub zaś z zachowaniem norm specjalnych co do spraw odnoszących się do dobra publicznego. W przypadku separacji osobowej małżonków ochrzczonych lub separacji osobowej małżonków, jeśli któraś ze stron lub rzecznik sprawiedliwości nie poproszą o zwyczajny proces sporny, należy zastosować ustny proces sporny, lub jeśli któraś ze stron nie poprosi o zwyczajny proces sporny, należy zastosować sumaryczny proces sporny. Sprawy o separację małżonków dotyczą także dobra publicznego, dlatego też zawsze powinien brać w nich udział rzecznik sprawiedliwości lub rzecznik sprawiedliwości.

6. KANONY O ISTOTNYCH RÓŻNICACH MERYTORYCZNYCH

W tej grupie kanonów znalazły się takie, które różnią się jedynie skutkami płynącymi z tych kanonów. Ponadto do tej grupy zalicza się również kanony, które nie mają swoich analogicznych odpowiedników w tych kodeksach.

Według CIC c. 1673 i CCEO c. 1359 w sprawach o nieważność małżeństwa, które nie są zastrzeżone dla Stolicy Apostolskiej, właściwy jest trybunał miejsca, w którym strona powodowa ma stałe zamieszkanie, jeśli obydwie strony przebywają na terytorium tej samej Konferencji Episkopatu (Kodeks Prawa Kanonicznego) lub jeśli obydwie strony przebywają na terytorium tej samej narodowości, czyli miejsca urodzenia, i wikariusz sądowy stałego zamieszkania strony pozwanej, po jej wysłuchaniu, wyraża na to zgodę (Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich)⁴¹. Zatem w Kodeksie Prawa Kanonicznego mamy terytorium tej samej Konferencji Episkopatu, a w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich – terytorium tej samej narodowości, co

⁴¹ CIC c. 1673 3°: „In causis de matrimonii nullitate, quae non sint Sedi Apostolicae reservatae, competentia sunt tribunal loci in quo pars actrix domicilium habet, dummodo utraque pars in territorio eiusdem Episcoporum conferentiae degat et Vicarius iudicialis domicilii partis conventae, ipsa audita, consentiat”; por. CCEO c. 1359 3°: „In causis de matrimonii nullitate, quae non sunt Sedi Apostolicae reservatae, competentia sunt tribunal loci, ubi actor domicilium habet, dummodo utraque pars in territorio eiusdem nationis degat et Vicarius iudicialis domicilii partis conventae ea audita consentiat”.

w istocie może sprawić, że będzie chodziło o nieco inne zakresy terytorialne⁴². W Instrukcji do spraw o nieważność małżeństwa *Dignitas Connubii* ma miejsce powrót do brzmienia kanonu Kodeksu Prawa Kanonicznego⁴³.

Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich zawiera paragraf (c. 1372 § 2), którego nie ma w Kodeksie Prawa Kanonicznego (kanon 1686). Chodzi w nim o osobę, która prawnie przepisana formę zawarcia małżeństwa powinna była zachować, ale usiłowała zawrzeć małżeństwo wobec urzędnika świeckiego lub szafarza niekatolickiego. W takiej sytuacji wystarczy badanie przedmałżeńskie, o którym mowa w kanonie 784, w celu stwierdzenia stanu wolnego tej osoby⁴⁴. Jest to nowość w stosunku do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Chodzi tu o osoby, które powinny zachować formę zawarcia małżeństwa, czyli katolików, ponieważ są również osoby, które nie powinny zachować formy zawarcia małżeństwa, czyli niekatolicy. Trzeba więc najpierw stwierdzić, czy chodzi o katolika, czy nie, żeby móc zastosować proces dokumentalny o nieważność małżeństwa z tytułu braku przepisanej prawem formy⁴⁵. Norma ta, chociaż nie odnajdujemy jej w Kodeksie Prawa Kanonicznego, a jedynie w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich, ma swoje odzwierciedlenie w Instrukcji *Dignitas Connubii*, w której czytamy, że jeśli chodzi o strony, które usiłowały zawrzeć małżeństwo wobec urzędnika stanu cywilnego lub wobec przedstawiciela kultu akatolickiego przy zachowaniu normy kanonu 1117 Kodeksu Prawa Kanonicznego, to należy przeprowadzić badanie przedmałżeńskie⁴⁶.

Kolejną różnicą w obu kodeksach jest proces do dyspensy od małżeństwa zawartego a niedopełnionego w Kodeksie Prawa Kanonicznego i sposób postępowania w celu otrzymania dyspensy od małżeństwa niedopełnionego albo dyspensy ze względu na dobro wiary w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich. W Kodeksie Prawa Kanonicznego jest aż dziesięć kanonów, które regulują to postępowanie (1697, 1698, 1699, 1700, 1701, 1702, 1703, 1704, 1705, 1706), w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich tylko jeden kanon (1384), który stwierdza, że w celu otrzymania dyspensy od małżeństwa

⁴² *Commento al Codice dei Canoni delle Chiese Orientali*, s. 1080-1081.

⁴³ DC art. 10 § 1 3°.

⁴⁴ CCEO c. 1372 § 2: „Si vero agitur de eo, qui formam celebrationis matrimonii iure praescriptam servare debuit, sed matrimonium attentavit coram officiali civili vel ministro acatholico, sufficit investigatio praematrimonialis, de qua in can. 784, ad comprobandum eius statum liberum”.

⁴⁵ *Commento al Codice dei Canoni delle Chiese Orientali*, s. 1088.

⁴⁶ DC art. 297 § 2; por. DC art. 5 § 3.

niedopełnionego albo dyspensy od małżeństwa dla dobra wiary, należy ściśle zachować normy specjalne wydane przez Stolicę Apostolską⁴⁷. Można więc z łatwością zauważyć, że Kodeks Prawa Kanonicznego wprowadza normy dotyczące postępowania do dyspensy od małżeństwa zawartego a niedopełnionego, a Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich odwołuje się jedynie w tej sprawie do specjalnych norm Stolicy Apostolskiej. I takie dokumenty istnieją. Pierwszym z nich jest *De processu super matrimonio rato et non consumato* („Monitor Ecclesiasticus” 112 (1987), 423-429), drugim zaś *Normae de conficiendo processu pro solutione vinculi matrimonialis in favorem fidei*, wydane w 2001 roku⁴⁸.

W CCEO c. 1383 § 4 jest stwierdzone, że w procesie dotyczącym domniemanej śmierci współmałżonka wymaga się udziału rzecznika sprawiedliwości, nie zaś obrońcy wężła⁴⁹, co jest dosyć wyjątkowe ze względu na małżeński charakter tego postępowania (CIC c. 1707 § 4 nie odnosi się do takiej sytuacji). W tym postępowaniu konieczny jest rzecznik sprawiedliwości mający kontrolować przebieg instrukcji sprawy, aby była ona przeprowadzona zgodnie z przepisami prawa. Obrońca wężła nie jest konieczny, bowiem nie trzeba niczego proponować i przedstawiać przeciw celowi tego postępowania, jakim jest i tak już bardzo łagodna ze swej natury deklaracja domniemanej śmierci współmałżonka⁵⁰.

Kanony zasadniczo różniące się pod względem merytorycznym zawierają normy, których treść wprowadza istotną różnicę w konkretne postępowania. Zasadniczą różnicą jest przecież właściwość trybunału miejsca, w którym strona powodowa ma stałe zamieszkanie, jeśli obydwie strony przebywają na terytorium tej samej Konferencji Episkopatu lub tej samej narodowości. Kolejną taką różnicą jest norma, która znajduje się tylko w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich, lub też normy, które znajdują się tylko w Kodeksie Prawa Kanonicznego.

⁴⁷ CCEO c. 1384: „Ad obtinendam solutionem matrimonii non consummati aut solutionem matrimonii in favorem fidei admissim servantur normae speciales a Sede Apostolica latae”.

⁴⁸ *Commento al Codice dei Canonici delle Chiese Orientali*, s. 1094-1095.

⁴⁹ CCEO c. 1383 § 4: „In processu praesumptae mortis coniugis requiritur interventus promotoris iustitiae, non vero defensoris vinculi”.

⁵⁰ *Commento al Codice dei Canonici delle Chiese Orientali*, s. 1093.

7. WNIOSKI

Pomijając kanony, które brzmią tak samo w obu kodeksach, niewielkie redakcyjne różnice między nimi są związane z odmiennością ustrojową Kościoła łacińskiego i Kościołów wschodnich. Można wyodrębnić kanony o drugorzędnych różnicach merytorycznych, które nie muszą mieć wpływu na przebieg konkretnego procesu małżeńskiego, i kanony istotnie różniące się merytorycznie, które wpływają na przebieg poszczególnych procesów małżeńskich w Kościele łacińskim i w Kościołach wschodnich. Przy tej samej myśli procesowej prawodawcy obu kodeksów i Instrukcji *Dignitas Connubii* każdy z obu Kościołów rozpoznaje i rozstrzyga sprawy małżeńskie według własnych autonomicznych rozwiązań.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF NORMS CONCERNING MARRIAGE
NULLITY PROCEEDINGS IN THE CANON LAW CODE
AND IN THE EASTERN CHURCHES CANONS CODE

S u m m a r y

The conviction that the regulations concerning matrimonial trials in the Canon Law Code (CIC) and the Eastern Churches Canons Code (CCEO) are very similar is fairly widespread. It is true that they are similar, but they are not identical, and this is why it seems justified to look closely at these norms in both codes, taking into consideration the recent instruction on marriage nullity cases of 8 February 2005, *Dignitas Connubii* (DC). Passing over the canons that are the same in both codes, the ones that only have slight editorial differences, the ones that are different due to the systemic difference between the Latin Church and the Eastern ones, canons can be distinguished with secondary differences concerning their substance, which do not have to influence the proceedings in a particular matrimonial trial, and canons with significant differences that do affect the proceedings in particular matrimonial trials in the Latin Church and in Eastern Churches. With the same intention of the legislator who created both codes as well as the Instruction *Dignitas Connubii*, each of both Churches examines and decides on matrimonial cases according to its own autonomous solutions.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: proces o nieważność małżeństwa, Kodeks Prawa Kanonicznego, Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich, Instrukcja *Dignitas Connubii*.

Key words: marriage nullity trial, Canon Law Code, Eastern Churches Canon Code, Instruction *Dignitas Connubii*.